

Gierałtowiec dn. 24.05.2021 r.

dr hab. inż. **Tomasz Wojewodziec**, prof. UR
Katedra Ekonomii i Gospodarki Żywnościowej
Wydział Rolniczo-Ekonomiczny
Uniwersytet Rolniczy im. H. Kołłątaja w Krakowie
Al. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków

Pan
Prof. dr hab. Marian Podstawka
Dyrektor Instytutu Ekonomiki Rolnictwa
i Gospodarki Żywnościowej

Bardzo dziękuję za zaufanie i powierzenie mi przez Radę Naukową Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej PIB w Warszawie wykonania recenzji rozprawy doktorskiej mgr Ireny Augustyńskiej pt. monografii naukowej pt. **„Sytuacja ekonomiczna małych gospodarstw towarowych a struktura dochodów rodzin ich użytkowników”**.

Po zapoznaniu się z przesłanym tekstem stwierdzam, że praca podejmuje bardzo ważne zagadnienie wpływu pozarolniczych źródeł dochodów na sytuację finansową małych gospodarstw rolnych. Praca została solidnie przygotowana pod względem metodycznym i merytorycznym oraz istotnie wzbogaca stan wiedzy w przedmiotowym zakresie. Spełnia jednocześnie wymogi stawiane pracom doktorskim w ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r., poz. 1789 ze zm.). W związku z powyższym wnoszę o przyjęcie recenzowanej dysertacji i dopuszczenie mgr Ireny Augustyńskiej do publicznej obrony.

Możliwość zapoznania się z pracą i wykonanie recenzji było dla mnie dużym wyróżnieniem. Uwagi i szczegóły oceny przesyłam w załączonym dokumencie recenzji.

Z wyrazami szacunku

Dr hab. inż. Tomasz Wojewodziec, prof. URK

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Ireny Augustyńskiej

pt. „Sytuacja ekonomiczna małych gospodarstw towarowych a struktura dochodów rodzin ich użytkowników”

Praca wykonana pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Wojciecha Józwiaka (Warszawa 2021).

Pismem z dnia 12 kwietnia 2021 r. (D.521.1.2021) Rada Naukowa Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB w Warszawie powierzyła mi wykonanie recenzji rozprawy doktorskiej mgr Ireny Augustyńskiej pt. Sytuacja ekonomiczna małych gospodarstw towarowych a struktura dochodów rodzin ich użytkowników. Po zapoznaniu się z przesłanym tekstem przedstawiam następujące spostrzeżenia, oceny i konkluzje.

Ocena zasadności podjęcia tematu

Pierwsze dekady XXI w. to okres dynamicznych zmian w Polsce i na świecie. To również okres zmiany sposobu myślenia o gospodarce i rolnictwie. Wraz z rozwojem gospodarczym modyfikacji ulega sposób organizacji i funkcjonowania gospodarstw rolnych, których część ewoluje w kierunku przedsiębiorstw rolniczych, pozostałe podlegają stagnacji, dywesticjom bądź upadkowi. Kończy się epoka gospodarstw produkujących w dużej mierze na samozaopatrzenie. Współcześnie brak kontaktu z rynkiem oznacza marginalizację ekonomiczną i społeczną. Szerokie otwarcie się gospodarstw rolnych na rynek, a rodzin rolniczych na pracę poza rolnictwem skutkują nowymi szansami, ale również szeregiem zagrożeń. Dla bardzo dużej liczby rolników, właścicieli małych gospodarstw rolnych oznacza to konieczność transformacji w podmioty nierolnicze (repozycjonowanie działalności) lub likwidację produkcji i sprowadzenie dotychczasowego gospodarstwa rolnego do poziomu gospodarstwa domowego na wsi¹. Poznanie mechanizmów, skali, zakresu i następstw podejmowania przez członków rodzin rolniczych pracy poza gospodarstwem stanowiło i nadal stanowi ważny aspekt badawczy o bardzo dużym potencjale aplikacyjnym. Jak wskazuje Autorka ocenianej rozprawy doktorskiej związek między strukturą dochodów rodzin rolniczych a sytuacją ekonomiczną użytkowanych przez nie gospodarstw rolnych wciąż nie jest jednoznacznie rozstrzygnięty. „Niektórzy badacze twierdzą, że rolnicy uzyskujący dodatkowo dochody spoza swoich gospodarstw – np. z pracy najemnej, niewystarczająco dbają o efekty ekonomiczne tych jednostek. Inni uważają, że rolnicy, którzy pracują także poza swoimi gospodarstwami nieraz w pełni wykorzystują posiadane zasoby pracy, a przy tym osiągają stosunkowo dobre wyniki gospodarowania” (rozprawa s. 9).

¹ T. Wojewodziec 2017: Procesy dywesticji i dezagrarnizacji w rolnictwie o rozdrobnionej strukturze agrarnej. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rolniczego im. H. Kołłątaja w Krakowie nr 535, seria rozprawy z. 412, ss. 287. ISSN 1899-3486, s. 6.

Dwuzawodowość i wielozawodowość nie jest na polskiej wsi niczym nowym, zmienia się jednak jej charakter, o ile jeszcze kilkadziesiąt lat temu działalność rolnicza nawet prowadzona w małym gospodarstwie rolnym stanowiła centrum aktywności rodziny rolniczej, to obecnie coraz częściej ma charakter suplementarny. Różnicowanie działalności i źródeł dochodów poprawia sytuację rodziny rolniczej (gospodarstwa domowego), jednak bardzo często prowadzi do marginalizacji produkcji rolnej i dochodów z niej uzyskiwanych, co wynika z konkurencji o nakłady pracy i kapitału. Podjęte przez Doktorantkę zagadnienie jest więc bardzo ciekawe i ważne w kontekście programowania zmian strukturalnych na polskiej wsi. Choć podjęte badania stanowią istotny wkład w naświetlenie postawionego problemu nie rozwiązują go jednocześnie w pełni. Istotnym mankamentem prezentowanych wyników badań jest przyjęty zakres czasowy, który utrudnia implementację uzyskanych wyników do obecnej sytuacji, ze względu na fakt, iż zmiany w gospodarce, jak również w rolnictwie zachodzą coraz szybciej.

Ocena celu pracy i koncepcji badawczej (w tym metodyki badań)

Celem recenzowanej dysertacji było „ustalenie relacji zachodzących między udziałem dochodu spoza gospodarstwa w łącznym dochodzie rodzin z małymi gospodarstwami towarowymi a sytuacją ekonomiczną posiadanych gospodarstw.” Autorka zrezygnowała z formułowania celów szczegółowych. Węższe zdefiniowanie celu ocenić należy pozytywnie, gdyż dzięki temu praca stanowi zwartą całość. Jednocześnie prowadzony wywód i prezentacja wyników badań konsekwentnie prowadzą do realizacji postawionego celu.

Rozprawę porządkuje hipoteza badawcza: „*sytuacja ekonomiczna małych gospodarstw towarowych jest tym korzystniejsza, im mniejszy jest udział dochodu spoza gospodarstwa w dochodzie ogółem rodzin ich użytkowników*”. Przy tak skonstruowanej hipotezie badawczej wyraźnie należy podkreślić, iż przez gospodarstwo rolne Autorka rozumie część produkcyjną organizmu, który wspólnie z gospodarstwem domowym tworzy organiczną całość.

„Do weryfikacji hipotezy wykorzystano wyniki dwu analiz. Pierwsza polegała na porównaniu sytuacji ekonomicznej małych gospodarstw towarowych będących w posiadaniu rodzin z dochodami czerpanymi również ze źródeł pozarolniczych na tle sytuacji analogicznych gospodarstw należących do rodzin uzyskujących dochody wyłącznie z gospodarstwa rolnego. Druga natomiast posłużyła do oceny sytuacji małych towarowych gospodarstw rolnych pogrupowanych według struktury dochodów rodzin ich użytkowników” (s. 57). Przyjęte rozwiązanie należy uznać za właściwe i ciekawe.

Materiał źródłowy w prowadzonych rozważaniach stanowiły odpowiednio wyselekcjonowane dane z systemu rachunkowości rolnej FADN oraz informacje pozyskane w wyniku badań ankietowych prowadzonych w gospodarstwach objętych systemem FADN na potrzeby IERiGŻ PIB w Warszawie. Możliwość posługiwania się w trakcie analiz danymi dla pojedynczych podmiotów była niezbędna do realizacji celów. Dobór i podział gospodarstw na grupy (A, A₁, A₂, B, C, D) był uzasadniony i nie budzi zastrzeżeń. Tło i uzupełnienie dla prowadzonych rozważań i analiz stanowił bogaty przegląd literatury. Sposób gromadzenia, selekcjonowania, przetwarzania i wykorzystania materiału źródłowego należy uznać za prawidłowy i pozwalający na realizację celu postawionego w dysertacji.

W celu przedstawienia sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych z wyłonionych grup przeprowadzona została analiza ekonomiczna, na którą złożyły się elementy analizy techniczno-ekonomicznej i analizy finansowej dla wyodrębnionych z bazy FADN gospodarstw małych. W ramach prowadzonych analiz finansowych wykorzystano liczne wskaźniki i mierniki, w tym m.in.:

- wskaźniki struktury aktywów oraz stopa reprodukcji majątku (analiza sytuacji majątkowej),

- wskaźniki poziomu i struktury kapitałów oraz stopnia zadłużenia (analiza finansowania działalności),
- wskaźniki wartości i struktury produkcji oraz wysokości i struktury kosztów (analiza przychodów z produkcji i kosztów działalności operacyjnej),
- wysokość dochodu z gospodarstwa rolnego oraz wskaźniki dochodowości aktywów i kapitału własnego (analiza wyniku finansowego oraz dochodowości).

Bardzo ważnym elementem prowadzonych analiz finansowych była ocena uzależnienia gospodarstw od wsparcia w postaci dopłat do działalności operacyjnej. Cennych informacji dostarczyła ponadto analiza przepływów pieniężnych oraz ich relacji względem dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego oraz amortyzacji.

W ramach przeprowadzonej analizy techniczno-ekonomicznej stanowiącej uzupełnienie analizy finansowej dokonano oceny poszczególnych obszarów działalności badanych gospodarstw koncentrując się na wielkość i strukturze produkcji, ich wyposażeniu technicznym oraz zatrudnieniu.

W prowadzonych rozważaniach Autorka rozprawy wykorzystała narzędzia statystyki opisowej (średnia, mediana, odchylenie standardowe), miary zależności (nieparametryczny test korelacji rang Spearmana) oraz bardziej zaawansowane narzędzia proponowane przez pakiet Statistica® (testy U Manna-Whitneya oraz Shapiro- -Wilka). Sposób konstrukcji celu i hipotezy badawczej, jak również zastosowania metod oraz interpretacji uzyskanych wyników badań nie budzą zastrzeżeń. Przyjętą koncepcją badań jak również sposób jej realizacji należy ocenić pozytywnie, gdyż pozwoliła na rozwiązanie postawionego problemu badawczego.

Struktura pracy

Dysertacja liczy łącznie 169 stron maszynopisu, w tym 44 strony zajmują spisy i aneks. Strukturę pracy należy uznać za poprawną. Wyróżnić w niej można dwie części zasadnicze, tj. przegląd literatury (rozdział 1) i dyskusję wyników badań (rozdział 3), ponadto wstęp, uwagi metodyczne (rozdział 2), podsumowanie i wnioski oraz spisy i aneksy.

Wstęp zawiera ogólne informacje na temat celu i zakresu podjętych badań. Autorka wprowadza czytelnika w podjęte zagadnienie podkreślając różnorodność ocen wpływu posiadania pozarolniczych dochodów osób tworzących gospodarstwo domowe rolnika na sytuację ekonomiczną produkcyjnej części gospodarstwa rolnego. Podjęte badania mają stanowić próbę rozstrzygnięcia, czy rolnicy uzyskujący dodatkowo dochody spoza swoich gospodarstw wystarczająco dbają o efekty ekonomiczne prowadzonej działalności rolniczej. Już we wstępie pojawia się postawiona hipoteza badawcza, informacje o najważniejszych źródłach i sposobach pozyskiwania danych oraz strukturze pracy. Zamieszczenie we wstępie informacji metodycznych w opinii recenzenta wprowadza do pracy nieco chaosu, gdyż kwestiom metodycznym został poświęcony cały rozdział 2. Wątpliwości może budzić również zamieszczenie we wstępie fragmentu: *„Wyniki badań potwierdziły słuszność teoretycznych dociekań amerykańskiego ekonomisty Glenna Johnsona [za Heijman i in. 1997, s. 378-383], iż istnieje ujemny związek między sytuacją ekonomiczną gospodarstwa rolnego a udziałem dochodu z pracy najemnej w dochodzie ogółem rodziny rolnika.”* Odnoszenie się we wstępie do wyników badań nie stanowi elementu zachęcającego czytelnika do zapoznania się z całą pracą.

Rozdział pierwszy stanowi przegląd literatury, w którym poruszane są ważne dla rolnictwa i rozwoju wsi zagadnienia takie, jak:

- społeczno-ekonomiczne warunki życia na współczesnej wsi,
- wpływ globalizacji i integracji europejskiej na przemiany strukturalne na wsi,
- czynniki oddziałujące na dochody rodzin rolniczych,
- typologie rodzin wiejskich,

- sposoby definiowania gospodarstw rolnego,
- sposoby obliczania dochodu z gospodarstwa rolnego,
- sytuacja produkcyjno-ekonomiczna gospodarstw rolnych, ze szczególnym uwzględnieniem podmiotów funkcjonujących w regionie Mazowsze i Podlasie.

Poszukując możliwości doskonalenia struktury pracy, np. przygotowując ją do publikacji należałoby rozważyć podział obecnego rozdziału 1 na dwa rozdziały. Pierwszy sensu stricte teoretyczny – przegląd literatury osadzający problem w teoriach nauk ekonomicznych. Drugi koncentrujący się na wynikach ekonomicznych i konkurencyjności gospodarstw rolnych. Umożliwiłoby to rezygnację z podrozdziałów drugiego stopnia, z których część ma niewielką objętość, np. podrozdział 1.5.1 niecałe 2 strony. Dzięki podziałowi rozdziału pierwszego i rezygnacji z wyodrębniania podrozdziałów drugiego rzędu układ pracy zyskałby na przejrzystości, a praca stała się bardziej symetryczna. Obecnie rozdział 1 ma 45 stron i podzielony jest na kilkanaście mniejszych jednostek. Równie obszerny jest rozdział 3, który podzielony został tylko na 3 podrozdziały. Niewątpliwie treści zaprezentowane w rozdziale pierwszym były bardzo potrzebne do nakreślenia tła rozważań prowadzonych w dalszej części pracy.

Rozdział drugi to przede wszystkim uzasadnienie wyboru tematu badań, wskazanie celu badań i hipotezy badawczej oraz sposobu jej weryfikacji, metod doboru gospodarstw do grup badawczych, sposobu pozyskiwania danych, opis mierników i wskaźników wykorzystanych w analizie oraz metod opracowania materiału badawczego i prezentacji danych.

W rozdziale trzecim zaprezentowane zostały wyniki prowadzonych analiz. Podrozdziały 3.1 i 3.2 poświęcono ocenie sytuacji ekonomicznej małych gospodarstw rolnych w latach 2005-2009. W ramach analizy porównawczej zestawiono dane gospodarstw posiadających obok dochodów z gospodarstwa rolnego również dochody spoza gospodarstwa (grupa A) z danymi dla gospodarstw uzyskujących dochody wyłącznie z gospodarstwa (grupa B). W podrozdziale 3.2. podobną analizę przeprowadzono dla grup gospodarstw C i D wyodrębnionych na podstawie udziału dochodów pozarolniczych w dochodach badanych gospodarstw domowych. W podrozdziale 3.3. podjęto próbę weryfikacji spostrzeżeń poczynionych dla lat 2005-2009 przy wykorzystaniu danych z kolejnego okresu obejmującego lata 2010-2013. W rozdziale trzecim pojawiła się również pewna asymetria podziału jego zawartości, gdyż podrozdziały 3.1 i 3.3 mają po ok. 10 stron, a podrozdział 3.2. blisko 23 strony.

Część zasadnicza pracy kończy się podsumowaniem oraz wnioskami. W ramach podsumowania Autorka na bazie przeprowadzonych studiów literatury oraz przeprowadzonych badań podjęła próbę przedstawienia zaleceń mogących mieć jej zdaniem wpływ na poprawę sytuacji ekonomicznej małych gospodarstw towarowych w Polsce, co ocenić należy bardzo pozytywnie.

Praca kończy się spisem literatury, w którym uwzględniono 235 pozycji, w tym liczne prace autorów zagranicznych oraz strony internetowe. Po spisie rysunków, wykresów oraz tabel zamieszczone zostały aneksy zawierające charakterystykę polskiego rolnictwa w świetle danych Głównego Urzędu Statystycznego oraz dodatkowe mapy i tabele.

Układ pracy należy uznać za poprawny, sugerowane zmiany należy traktować jako pomysł na doskonalenie struktury pracy przy jej ewentualnej publikacji. Zdaniem recenzenta przy niewielkim wysiłku można uzyskać układ, w którym publikacja składałaby się z 4 rozdziałów podzielonych na 4-5 podrozdziałów każdy, dzięki temu stałaby się bardziej symetryczna i przejrzysta. Warto byłoby również rozważyć przeniesienie do wstępu uzasadnienia podjętych badań, rezygnując z podawania we wstępie kwestii metodycznych.

Ocena merytoryczna

Przechodząc do krytycznej oceny wartości merytorycznej prezentowanej dysertacji trudno nie zauważyć przyjętego w badaniach zakresu czasowego danych poddanych analizie.

Z perspektywy roku 2021 wartość aplikacyjna analiz prowadzonych na danych z okresów 2005-2009 oraz 2010-2013 wydaje się mocno ograniczona. Być może zamieszczone w pracy wnioski z prowadzonych badań są wciąż aktualne, ale bez powtórzenia badań trudno to jednak jednoznacznie rozstrzygnąć. Nie umniejsza to znaczenia prezentowanych wyników badań w ich aspekcie poznawczym i historycznym.

Jako swego rodzaju niedoskonałość ocenianej pracy można uznać również powierzchowne potraktowanie w części teoretycznej funkcji pełnionych przez małe gospodarstwa rolne w gospodarce i społeczeństwie. Szersze i bardziej szczegółowe podjęcie tego zagadnienia pozwoliłoby w opinii recenzenta lepiej uzasadnić wagę podjętego problemu badawczego.

Podjęty temat badawczy „Sytuacja ekonomiczna małych gospodarstw towarowych a struktura dochodów rodzin ich użytkowników” osadzony jest na dwóch głównych pojęciach „sytuacja ekonomiczna” i „dochody”. Jak zauważa Autorka „(...) *sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych to ogólny stan gospodarstw, który determinuje ich zdolność do dalszego funkcjonowania w warunkach konkurencji. Pojęcie to odnosi się przede wszystkim do trwałości tych podmiotów gospodarczych, ich wiarygodności finansowej i zdolności do uzyskiwania dochodu z prowadzonej działalności*” (s. 56). Sposób definiowania tego pojęcia nie budzi zastrzeżeń, zastanowić się jednak należy, czy dla lepszej percepcji pracy przez czytelników nie byłoby lepszym rozwiązaniem wyjaśnienie tego pojęcia już we wstępie pracy, tak jak to uczyniono w przypadku pojęcia dochód ogółem rodziny rolnika, zwany czasami w literaturze dochodem osobistym rolnika i jego rodziny.

Przystąpienie Polski do struktur Unii Europejskiej zaowocowało m.in. włączeniem polskich rolników do systemów wsparcia realizowanych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej, które mają niebagatelne znaczenie dla dochodów gospodarstw rolnych oraz rodzin ich użytkowników. W tym kontekście jako swoiste przeoczenie należy potraktować bardzo pobieżne potraktowanie roli państwa oraz subsydiów pochodzących z funduszy Unii Europejskiej w kształtowaniu dochodów rolniczych. Obecnie podrozdział zatytułowany: *Interwencjonizm państwowy* (1.5.1.) ma zaledwie 2 strony objętości. Idąc tym sposobem rozumowania wartość merytoryczna pracy wzrosłaby również, gdyby większą uwagę w prowadzonych rozważaniach poświęcono instrumentom wsparcia dochodów małych gospodarstw rolnych.

Podkreślić jednocześnie należy istotne osiągnięcia Doktorantki oraz wkład jej pracy do wiedzy ekonomiczno-rolniczej. Zdaniem recenzenta za szczególnie ciekawe i wartościowe należy uznać m.in. następujące spostrzeżenia:

1. *Rodziny z generującymi straty jednostkami z grupy A miały jednak większe szanse utrzymać siebie i posiadane gospodarstwa dzięki dochodom pozarolniczym* (s. 86).
2. *Obie te grupy (A i B) cechował bardzo mały stopień zadłużenia (awersja do kredytów) oraz ujemna reprodukcja majątku trwałego. Ustalono jednak sporo cech, które różniły gospodarstwa obu wydzielonych grup. Te pierwsze osiągały mniejsze dochody z gospodarstwa rolnego, ale rodziny ich posiadaczy miały ponad dwukrotnie większy dochód łączny. Poza tym większy był w tych gospodarstwach udział jednostek z co najmniej prostą reprodukcją majątku trwałego* (s. 86).
3. *Pozyskiwanie dochodów spoza gospodarstwa przez członków rodzin rolników wiązało się z zasady z obniżką dochodu rolniczego, ale ułatwiało realizację działań zapewniających co najmniej prostą reprodukcję aktywów trwałych gospodarstwa rolnego. Zjawisko to występowało w większym nasileniu w sytuacji, gdy osoba kierująca gospodarstwem miała wykształcenie rolnicze* (s. 86).
4. *(...) trudno znaleźć wyjaśnienie dlaczego w około 29% gospodarstw z grupy A1 i w około 22% z grupy A2 inwestowano w majątek trwały w stopniu zapewniającym co najmniej jego prostą reprodukcję. Być może zjawisko to wynikało z faktu, że*

- posiadacze małych gospodarstw rolnych nie zawsze podejmują decyzje kierując się racjonalnymi kalkulacjami, lecz emocjami wynikającymi np. z tradycji, czy też z tego, że traktują prowadzenie gospodarstwa rolnego jako rodzaj hobby (leisure farming).*
5. *Biorąc pod uwagę, że sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych uwarunkowana jest przede wszystkim ich wypłacalnością, poziomem reprodukcji majątku trwałego, wielkością dochodu z gospodarstwa oraz dochodowością kapitału własnego i dochodowością aktywów ogółem można uznać, iż analiza wyników badań dotyczących rozpatrywanych gospodarstw potwierdziła prawdziwość hipotezy przyjętej w tej rozprawie. Hipoteza ta brzmiała – „sytuacja ekonomiczna małych gospodarstw towarowych jest tym korzystniejsza, im mniejszy jest udział dochodu spoza gospodarstwa w dochodzie ogółem rodzin ich użytkowników (s. 109).*

Dokonując oceny merytorycznej wartości pracy należy podkreślić logiczny i konsekwentny układ prowadzonych analiz oraz przejrzystość i precyzyjność prowadzonego wywodu. Praca nie zawiera „fajerwerków” w postaci skomplikowanych metod obliczeniowych i konceptów badawczych, stanowi natomiast rzetelną analizę postawionego na początku problemu. Co w opinii recenzenta stanowi jej atut. Jednocześnie trudno jest na podstawie studiów ocenianej rozprawy poznać stanowiska Autorki na temat zasadności wspierania środkami publicznymi małych gospodarstw rolnych oraz roli, jaką te podmioty powinny odgrywać w przyszłości.

Formalna strona rozprawy

Na podkreślenie zasługują strona edycyjna oraz staranność wykonania pracy. Dysertacja została napisana precyzyjnie, przejrzystym językiem. Prowadzony wywód jest klarowny i uporządkowany. Autorka konsekwentnie realizuje postawiony cel badawczy. Wątpliwości mogą budzić pojedyncze sformułowania, np.:

- „... w latach 2005-2007 dość liczna grupa właścicieli gospodarstw...” (s. 53);
- „... *Prawdopodobnie właśnie po to, by zwiększyć te szanse, niektórzy użytkownicy gospodarstw podejmowali pracę zarobkową poza gospodarstwem. W takiej sytuacji wynagrodzenie za pracę poza gospodarstwem było namiastką kredytu przeznaczanego na odtwarzanie majątku trwałego gospodarstw, a dopiero w drugiej kolejności – środkami finansowymi przeznaczanymi na konsumpcję*” (s. 108); zdaniem recenzenta jest to prawdopodobnie nadinterpretacja;
- zastosowanie formy pojedynczej „świadczy”, podczas gdy powinna być forma liczby mnogiej „świadczą” odnosząca się do wypłacalności, stopy reprodukcji majątku, itd. (s. 56);
- w zdaniu „Dla 31,1% badanych rodzin rolnictwo stanowiło drugie, po pracy zarobkowej, źródło przychodów” (s. 19); zdaniem recenzenta precyzyjniej byłoby użyć pojęcia „dochodów”;
- „Zmiana ta prawdopodobnie wynikała stąd, iż „statystyczni mężczyźni” żyją krócej niż „statystyczne kobiety”. Możliwe, że z biegiem lat kobiety coraz częściej musiały przejmować rolę kierowników gospodarstw w zastępstwie swoich schorowanych lub nieżyjących już mężów czy ojców” (s. 113); przypuszczenie trudne do obrony w świetle prowadzonych badań;
- używanie wyrazu „zaś” w sytuacjach które tego nie wymagają np.: „*Jest zaś wiadomym, ...*” (s. 10); „*(...) drugi zaś – rozwój obszarów wiejskich ...*” (s. 12); „*Kłodziński [2004, s. 109, 113] stwierdził zaś, że ...*” (s. 13); „*... zaś w latach 2009-2013*” (s. 14); „*... pisali zaś, że ...*” (s. 15), itd.; zdaniem recenzenta w większości przypadku bardziej poprawne byłoby użycie wyrazu natomiast.

Pomimo wskazanych powyżej drobnych wątpliwości formalnych, należy podkreślić, że pod względem dopracowania strony edycyjnej jest to jeden z najstaranniej przygotowanych maszynopisów, z jakimi recenzent miał możliwość zapoznać się w ostatnich latach.

Konkluzje końcowe

W mojej opinii rozprawa doktorska pt. „*Sytuacja ekonomiczna małych gospodarstw towarowych a struktura dochodów rodzin ich użytkowników*”, przygotowana przez mgr Irenę Augustyńską stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. W ramach tej pracy Autorka wykazała się wiedzą z zakresu dyscypliny „ekonomia i finanse” oraz umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Stwierdzam, że rozprawa naukowa pt. „*Sytuacja ekonomiczna małych gospodarstw towarowych a struktura dochodów rodzin ich użytkowników*” spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim w ustawie z dnia 14 marca 2003r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r., poz. 1789 ze zm.). W związku z powyższym wnoszę o przyjęcie recenzowanej dysertacji i dopuszczenie mgr Ireny Augustyńskiej do publicznej obrony.

Dr hab. inż. Tomasz Wojewodzik, prof. URK